

DÜNYA PETROL FİYATLARININ DÜŞMESİ VE OPEC

Nazif KUYUCUKLU*

Son on yıllık dönemimizin iktisadi sorunlarından biri, kuşkusuz dünya petrol üretimi ve fiyatları olmuştur. Konu sadece iktisadi alanda kalmayarak öteki alanlara da yansımış, hatta özellikle Ortadoğu'da siyasi bir nitelik de kazanarak «savaş tehdidi» olarak bile gözükmüştür. Konunun gelişmesinde değişik görünümeler meydana gelmiş olmakla birlikte, petrolün ve doğurduğu sorunların önemi azalmış değildir. Konuyu kısaca, petrolün önemli bir sorun olarak ortaya çıkması ve fiyatlarının yükselmesi, günümüzde fiyat düşmesi ve bunun sürekliliği altbaşlıkları olarak üç noktada ele almak istiyoruz.

1 — Önce şuna değinelim ki, petrol daha önceden de önemli olmakla birlikte, bu önemini özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana arttırmıştır. Bunun nedeni mekanik enerjiye olan gereksinimin büyümesi, petrolün kalori, taşınma, işleme ve depolanma bakımından öteki enerji kaynaklarına göre çok uygun olması (1) ve petrol rezervlerinin oldukça bol gözükmüş olmasıdır. Gerçekten, gereksinimin büyümesiyle birlikte, petrol üretiminde de hızlı bir artış olmuş,

(*) Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesidir.

(1) Kubilay Baysal, Uluslararası Petrol Sorunları, İst. Üniv. Yay. No: 2301, İktisat Fak. Yay. No: 392, Sermet Mat., İst. 1977.

hatta 1959'larda 1950'ye göre üretimde fazlalıktan dolayı fiyatlarda bir düşme bile meydana gelmiştir. Ancak, petrole olan istemin giderek artması, bunun enerji kaynağı olarak ekonominin tüm kesimlerinde kullanılması ve bu alanda gerekli teknolojinin yaratılmasıyla mümkün olmuştur. Dizel motorların yapımıyla sanayiın hemen hemen tüm altkollarında petrol ve ürünleri kullanılır olmuştur. Elektrik motorları kullanılan sanayi altkollarında da, elektrik üretiminde geniş çapta petrol kullanılır olmuştur. Tarım Kesimi'nde çekici güç olarak traktör, çok büyük bir rol oynamaya başlamıştır. Nitekim 1910 yılında dünyamızda 12 bin traktör varken, günümüzde bu sayı yirmi milyona yükselmiştir (2). Bilindiği gibi, traktörlerde kullanılan yakıt da petrole dayalıdır. Ulaşım Kesimi'nde de gerek kara, gerek deniz ve hava ulaşım araçlarında tarihte ilk kez bugünkü yüksek sayı veya güç düzeyine erişilmiştir. Bunlara ısıtma ve militer gereksinmelerde kullanılan petrol veya ürünlerini de katabiliriz. İşte, istem (talep) artışından dolayı dünya petrol üretimi de giderek artmıştır. Dünya ekonomisi enerji bakımından giderek büyük çapta petrole bağımlı duruma gelmiş, bu oran 1970'te ve 1980'de % 44 olarak seyretmiştir (3). Sözü edilen bu oran, öteki enerji kaynakları arasında en büyük oranı oluşturmuştur. Ancak, bazı bölgelerde ve ülkelerde ise daha da büyüyerek neredeyse toplam enerji tüketiminin dörtte üçünü oluşturur duruma gelmiştir. Örneğin, 1970'li yıllarda Japonya'nın toplam enerji tüketimi içinde petrolün payı % 70'i aşmış, 1973'te Avrupa Topluluğu'nda %61 olmuştur (4). İşte, tüm dünya ekonomisinin, özellikle bazı bölge ve ülkelerin petrole böylesine bağımlı oldukları bir dönemde, 1973 yılı sonlarında petrol fiyatlarında birden bir fırlama olmuştur. 1970'te 1.80 dolar olan petrol varil fiyatı, 1973 yılının son çeyreğinde birden dört katına çıkıvermiştir. Bu, petrol fiyatlarında meydana gelen

---

(2) Anton Zischka, Das Nach-Öl Zeitalter, Wandel und Wachstum, Durch Neue Energien, Econ Verlag, Düsseldorf-Wien, 1981, sy. 16.

(3) Facts and Figures, A Comparative Statistical Analysis, OPEC, Vienna, 1981, sy. 2.

(4) Avrupa Dergisi, Mayıs 1982.

birinci yükseliş dalgasıdır. 1979/1980'de ise, ikinci bir fiyat dalgası gelmiştir. 1979/1980 yıllarında petrol fiyatları % 120 artmış, petrolün varil fiyatı 30 dolara çıkmıştır. Daha sonraki yıllarda da, yakın zamana kadar petrol varil fiyatı 34 Dolara kadar yükselmiştir. 34 Dolar'a diyoruz çünkü, petrolün gravitesine göre fiyat bunun üstünde ve altında olmuştur. Ancak, belirli kriterler içinde petrolün ortalama varil fiyatı 34 Dolar olmuştur.

Petrol fiyatlarındaki bu yükselişe, bilindiği gibi OPEC'in uygulaması neden olmuştur. 1960'larda daha kurulmuş olmasına rağmen OPEC, kendi lehine olan fiyat uygulamasına, petrol arzını (sunumunu) sınırlamak yoluyla, ancak değindiğimiz 1973'te başlamıştır. OPEC'in bu konuda başarılı olmasının nedeni, toplam dünya rezervlerinin % 65'ine, üretimin üçte birine, dışsatımına % 83'üne sahip olmasıdır. Bu veriler OPEC ülkelerinin petrolde, bu arada özellikle petrol dışsatımında çok önemli olduklarını göstermektedir. Bu sayededir ki birden yükselmesine neden olmuştur. 1975'te OPEC ülkeleri petrol üretim kapasitesi 38.9 milyon gün/varil olduğu halde, bunu % 25 eksikle 29.0 milyon gün/varil'e düşürmüşlerdir. (5) Bu üretim kapasitesi düşürülmesi, çeşitli ülkelerde farklı olmuş, bazılarında % 40 küsura kadar çıkmıştır.

Bununla birlikte, OPEC üretimi bundan sonra da çeşitli yıllarda farklılık göstermiştir. Örneğin, 1977'de 31.3 milyon varil/gün, 1978'de 29.8 milyon, 1979'da 30.9, 1980'de de 26.9 milyon Varil/Gün olmuştur. 1979/1980 yıllarında fiyatların yükselmesinde OPEC'in petrol sunumunu (arzını) sınırlama kararlarının etkisi yanında, ayrıca 1979'da İran Devrimi'nin meydana gelmiş olmasının da etkisi olmuştur. OPEC toplam

---

(5) Fevzi Altuğ, Dünya Petrolünde Büyük Şirketler - Üretici Ülkeler İlişkileri, Tarihsel Bir Yaklaşım, 1980, sy. 218 (Frank R. Wyant, United State, OPEC and Multinational Oil, Lexington Books, Massachusetts, 1977, sy. 80, Tbl. 3'ten naklen), Basılmamış Doçentlik Tezi.

üretimi 1979'da en yüksek düzeye çıktıktan sonra, giderek gerilemeler göstermiş, hatta 1982 yılının sonlarında ve 1983 yılının başlarında 15 milyon Varil/Gün'e düşmüştür. Bu üretim gerilemesinde, kuşkusuz bir kaç yıldan beri sürmekte olan İran-Irak Savaşı'nın da önemli etkisi olsa gerektir. Ancak, bunun yanında Suudi Arabistan gibi büyük üretici olan belirli ülkelerin üretim sınırlamalarının da önemli etkileri vardır.

2 — OPEC ülkelerinde üretimde sürekli sınırlama ve gerilemelere rağmen, daha önce 34 Dolar'a yükseltip bu fiyattan belirli bir süre işlem görmüş olan petrol fiyatında dünya piyasasında gerilemeler görülmeye başlamıştır. OPEC üretiminde çok önemli gerilemelere rağmen böyle bir fiyat düşme eğilimi kamuoyunda büyük bir hayretle karşılanmış, OPEC ülkelerinin sürekli toplantıları bu fiyat düşmesini önleyememiştir. Sonunda 1983 Martında on üç OPEC ülkesi Londra toplantısında petrolün varil fiyatını 29 Dolar olarak kararlaştırmışlar ve ilân etmişlerdir. Ayrıca, OPEC'in toplam üretiminin de 17.5 milyon Varil/Gün'le sınırlanmasında anlaşmaya varmışlardır. Böylece, petrol üretim ve fiyatında yeni bir denge oluşmuş bulunmaktadır.

Değnilmiş olan 1973'lerde ve daha sonra 1979/1980'lerde dünya petrol fiyatlarında çok hızlı bir yükselme meydana gelmişken ve OPEC'çe fiyatlar yüksek bir düzeyde saptanmış ve oldukça uzun bir süre yüksek düzeyde fiyat uygulaması sürdürülmüşken, sonradan neden bir fiyat düşme eğilimi ortaya çıkmış ve sonunda OPEC de bunu yukarıda değindığımız kararlarıyla tescil etmiştir?

Bunun nedeni tek değildir. Fiyat düşme nedenlerini 1973'ten bu yana değişmiş bulunan bazı koşullara bağlamak ve bu durumu ortaya çıkan yeni durumlarla açıklamak gerekir. Petrol fiyatlarındaki düşme eğiliminin nedenlerini şu noktalarda açıklamak doğru olur düşüncesindeyiz:

2. 2. — Nedenlerden biri, petrol üretiminde o zamana kadar mevcut olan ülkeler dışında yeni üretici ülkelerin or-

taya çıkması ve bunların OPEC dışında kalmış olmalarıdır. Bulunan başlıca yeni petrol alanları Alaska'nın kuzeyinde, Kuzey Denizi'nde, Meksika'da ve Gabon'dadır. Belirtilen ilk iki alan da ABD, İngiltere ve Norveç'in üretim alanları olarak ortaya çıkmışlardır. Gerçi, Gabon sonraları OPEC üyesi olmuştur. Ancak, öteki ülkeler bunun dışında kalmışlardır. Bu durumda değinilen bu ülkeler petrol üretim ve satışında, OPEC kararlarına bağlı olmadan serbestçe hareket etme olanağına sahip olmuşlardır. Yeni petrol rezervlerinin ortaya çıkmasıyla bunu üretme olanaklarına kavuşan bu ülkelerden Meksika'nın özel koşulları daha fazla petrol dışsatımını zorunlu kıldığı gibi, İngiltere'nin içine düşmüş olduğu iktisadi bunalım da, giderek daha fazla petrol çıkarılmasını ve satılmasını gerektirmiştir. Örneğin, Meksika'nın 1975'te 60 milyar varil rezervi saptanmışken, 1979'da, hem de petrol rezervi bulunması mümkün dört alanı bir yana, 300 milyar varil'e yükselmiş (6), üretimi de bu gelişmeye koşut olarak yükselecek 1979'da 1.8 milyar Varil/Gün'e çıkmış, 1980'de 2.2 milyara çıkması öngörülmüştür (7). Burada, önceleri petrol dışalımıcısı iken sonraları Kuzey Denizi'nde rezervler bulmasıyla üretim yaparak kendi iç tüketimini karşıladıktan başka, dışsatım yapan İngiltere'yi de düşünmek gerekir.

Böylece, OPEC ülkelerinin dünya toplam üretim ve tüketimindeki payları baştan oldukça yüksekte iken, bu pay giderek gerilemiştir. Bu pay, 1973'te % 77.9'dan 1982'de %47.1'e kadar düşmüştür. Aslında bu oranı, toplam dışsatımda OPEC'in oranı olarak düşünmek gerekir. Bu oran düşmesi, bir yandan OPEC'in üretim sınırlamasından, öte yandan da yeni OPEC dışı üretici ve dışsatımcıların ortaya çıkmasından ileri gelmiştir. Yeni ortaya çıkan bu OPEC dışı ülkelerin dışsatım miktarları, OPEC sınırlamalarını önemli ölçüde kapatmış, böylece onların yaratmaya çalıştıkları üretim düzeyinde düşme girişimleri, daha sonra ortaya çıkan bu ül-

---

(6) Mexica 1980, Compendium of Mexican Data and Statistics, Mexico City, Chamber of Commerce, Septembre 1980, sy. 107.

(7) Ibid.

kelerce doldurulmaya başlanmıştır. Bu durum da, OPEC'çe fiyatların yükseltme veya saptanmış olan düzeyde tutma politikasını engelleyen bir etken olmuştur.

2. 3. — Dünya petrol fiyatlarının düşme eğilimi göstermesinde, çok önemli başka bir neden de dünya ekonomisinde bir durgunluk dönemine, teknik deyimiyle resesyona girilmiş olmasıdır. Gerçekten, 1970'li yıllara göre 1980'li yıllarda iktisadi durgunluk çok daha önemli olmuş, daha doğrusu 1970'li yılların sonundan başlayarak 1981/1982 yıllarında dünyamız çok önemli bir bunalıma girmiştir. Bu durum, değişik bazı görünümlere rağmen, günümüzde de sürüp gitmektedir.

Bilindiği gibi, bu bunalım sonucu Batılı sanayi ülkelerinde, bu arada özellikle AET ülkelerinde, ABD'de, Japonya'da ve öteki sanayileşmiş piyasa ekonomili ülkelerde işsizlik, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, ilk kez görülmemiş bir düzeye çıkmıştır. Nitekim, kendi kaynaklarına göre AET'de işsizlik Ocak 1983'te % 10.5'e, somut rakam olarak da 11.5 milyon kişiye (8), ABD'de Kasım 1982'de %10.8'e, sayı olarak da 12 milyona çıkmış durumdadır (9). Geçen yıl, özellikle İngiltere bu alanda ağır günler yaşamıştır.

Bu iktisadi durgunluk sonucu, işsizliğe koşut olarak toplam üretim düştüğü gibi, dünya dış ticaret hacminde de duraklama ve gerilemeler olmuş, nitekim, 1981 ve 1982 yılları, yine İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ardarda gerilemenin meydana geldiği iki yıl olmuştur. 1981'de dünya dış ticaret hacmi 1.96 Trilyon Dolar iken, 1982'de bu rakam 1.89 Trilyon Dolara gerilemiştir (10).

Böylece, dış ticaret hacminin daralması, işsizliğin çok

---

(8) Avrupa Dergisi, Şubat 1983, sy. 19.

(9) İstanbul Ticaret, İstanbul Ticaret Odası Organı, 31 Aralık 1982, sy. 8.

(10) JETRO, World Market Review Tradecope, Jan. 1983, Vol. 3, No: 1, sy. 1.

önemli boyutlara yükselmiş olması ve toplam üretimin azalmış olması, üretim ve öteki amaçlar için kullanılacak olan enerji miktarını düşürmüştü, bu da eskiye göre daha az enerji, dolayısıyla daha az petrol kullanılması demek olmuştur.

2. 4. — Dünya petrol fiyatlarında düşme eğiliminin bir başka nedeni de, enerji üretiminde ikame'nin, tasarrufun, enerji çeşitlenmesinin sağlanmaya çalışılmasıdır.

Hemen belirtelim ki, petrol üreticisi ve dışsatımcısı ülkelerin aralarında OPEC'i oluşturarak petrol fiyatlarında aşırı bir yükselme sağlamalarına karşı, büyük tüketici ülkelerden gelen ilk tepki, onların da aralarında örgütlenmeleri, enerji tasarrufuna gitmeleri ve petrol dışı enerji kaynaklarına yönelme olmuştur. OPEC'e karşı «Uluslararası Enerji Ajansı»nı oluşturmuşlar, gerektiğinde ellerindeki enerjiyi ortaklaşa kullanmayı öngörmüşlerdir. Ancak, bu büyük sanayi ülkelerinin hemen hepsi fazla miktarda enerji kullandıkları için böylesine bir yardımlaşma gerçekleştirilememiştir. Enerji tüketicisi ülkeler, bu arada firmalar kısa dönemde enerji tasarrufu sağlayacak önlemler geliştirmeye çalışmış, ilk önlem olarak ürettikleri malları sattıkları tüketicilere yansıtamayacakları harcamaları kısmaya çalışmışlardır. Bu tasarruflar önemli toplamlar tutmamıştır. Ancak, orta ve uzun dönemli önlemler olarak enerji üretim ve tüketiminde çeşitlenme üzerinde durulmuştur. Kısa dönemde bu konuda başarıya ulaşmak zor olmuş çünkü, tüm bu ülkeler petrol enerjisine dayalı bir teknolojiye de büyük ölçüde bağımlı olmuşlardır. Hatta, orta dönemdeki başarının bile sınırlı kalacağı doğal olarak karşılanmalıdır. 1973'lerden bu yana petrole bağımlılıktan kurtulabilmek amacıyla kömür, hidro, nükleer ve öteki enerji üretim alanlarına önemli yatırımlar yapılmış, hatta üretimde önemli artışlar da sağlanmıştır. Örneğin, daha önce 1973'te toplam enerji tüketiminde petrol payının %61 olduğunu belirttiğimiz AET'de bu oran, 1981'de %51'e düşmüştür (11). Bu

(11) Avrupa Dergisi, Mayıs 1982, Avrupa Topluluğu Komisyonu, Enformasyon Temsilciliği, Ankara, sy. 24. (Topluluğun Enerji Stratejisi).

oran, on yıl bile olmayan bir sürede gerçekleştirilmiş bir orandır. Önceleri Demir-Çelik Sanayii'nde bazı ülkelerde bol miktarda mazot kullanılırken, bundan vazgeçilerek öteki enerji kaynaklarına geçilmiş olduğu belirtilmektedir. Böylece, yineleyerek söyleyelim ki en fazla enerji kullanan bölgelerde enerji çeşitlenmesi konusunda yatırımlar yoğunlaşmış, üretime geçilmiş ve petrole bağımlılık azaltılmaya çalışılmıştır ve çalışılmaktadır. Hatta, geniş rezervlere ve üretime sahip Sovyetler Birliği'nde bile yeni enerji programına göre nükleer enerji üretimine büyük bir önem vermektedirler. Gerçi, onlar bunu enerji tüketim bölgesinin Avrupa Sovyetlerinde, üretim bölgesininse Asya Sovyetlerinde bulunmasından dolayı, belirttiğimiz enerji tüketim bölgesine büyük nükleer santraller yapımına gittiklerini söylemektedirler. Tüm bunların yanında, geniş çapta enerji, dolayısıyla petrol tüketen ülkeler, kendi topraklarında petrol aramalarına büyük bir önemle girişmişlerdir. Yukarıda değinmiş olduğumuz, petrol fiyatlarındaki yükselme, bu ülkelerdeki petrol aramalarını, maliyetler yükselmiş olsa da, rasyonel duruma getirmiştir. Sonuç olarak bu alandaki ikame, tasarruf ve enerji çeşitlenme çalışmalarındaki belirli başarılar da petrole olan istemi bir derece azaltmış olmuştur.

2. 5. — Petrol fiyatlarında düşme eğilimini doğuran nedenlerden biri de, enerji kullanımının çeşitliliğinin bir devamı olarak, fazla miktarda enerji kullanan ve günümüzün en büyük enerji tüketim bölgesi olan Batı Avrupa'nın, bu arada Avrupa Topluluğu ülkelerinin, OPEC dışı enerji üreticisi ülkelerle uzun dönemli «enerji anlaşmaları» yapma yoluna girmiş olmaları olsa gerektir. Bilindiği gibi, Batı Avrupa'nın Sovyetler'in Urengoy bölgesinden sağlamayı düşündükleri doğal gaz projesinin gerçekleşmesi için çalışmalar sürdürülmektedir. Bu proje, bilindiği gibi, Batılı ve bu arada birçok «ittifaklar» içinde bulunan Avrupa ile ABD arasında tartışmalar ve polemiklere konu olmuş, fakat buna rağmen düşünce ve uygulama sürdürülmüştür. Petrol ile doğalgazın ortak olarak aynı amaçlarla kullanıldığı birçok alanlar bulunmakla, belirli teknolojik değişikliklerle doğalgazı çok daha geniş alan-

larda kullanma olanakları bulunduğundan, petrol ile rekabeti çok daha artabilecektir. İşte Batı Avrupa enerji gereksiniminin belirli bölümünü karşılamak amacıyla Batı Avrupa Sovyetlerle «Sibirya - Batı Avrupa Doğalgaz Boru Hattı»nın döşenmesine karar vermişlerdir. Sözü edilen «Urengoy Doğalgaz Boru Hattı» inşaatı günümüzde sürdürülmekte, bunun özellikle Urengoy doğalgaz yataklarını Ural'lara kadar uzanan en kuzeydeki 1000 Km.'lik bölümünün yapılmasının çok güç olduğu belirtilmektedir (12). Çünkü, Urengoy yatakları Kuzey Kutbu'na yakın bir yerde bulunmakta ve buralarda havaların ısınmasıyla don çözülmeye başlamakta ve bataklıklar ortaya çıkmakta, bu nedenle çalışmalar ancak Ekim-Nisan ayları arasında, yani don'un olduğu dönemde sürdürülebilmektedir. Ancak, bu kez de, sıcaklığın sıfırın altında kırk dereceden de fazla olması, bazı güçlükler yaratmaktadır.

Sözü edilen bu boru hattının gerçekleşmesiyle, her yıl Sibirya'dan Batı Avrupa'ya 32 milyar metreküp doğalgaz pompalanacaktır (13).

İşte, yukarda belirttiğimiz en büyük enerji tüketim bölgesi olan Batı Avrupa'nın Sovyetler'le böyle bir enerji anlaşmasına girmiş olması, OPEC ülkelerinin çıkarlarını olumsuz yönde etkileyen bir olay olarak düşünülebilir.

2. 6. — Dünya petrol fiyatlarında düşme eğilimini doğuran bir başka neden de, bizzat OPEC ülkelerinin kendi aralarındaki çelişkilerdir. Bunlar siyasal ve iktisadi olarak düşünülebilirler. Bunların bazıları köklüdürler, öteki bazıları ise, yüzeysel ve yapaydırlar.

Siyasal olanı, birkez OPEC ülkeleri arasında birbirlerine benzeyen ve ters düşen ülkeler vardır. Konunun ilginç yanı bunlardan büyük bir bölümünün dil ve din ortaklığı, yani

---

(12) Haberler, Sovyetler Birliği Haberler Ajansı, TASS No: 4265, 6.4.1983.

(13) Ibid.

kültür bakımından birbirlerine benzer bir yanları vardır. Özellikle Ortadoğu'dakiler böyledir. Bununla birlikte, aynı dinsel inanışı paylaşmalarına rağmen, komşularımızdan İran'la Irak arasında neredeyse üçüncü yılına basacak bir sıcak savaş sürüp gitmektedir. Sonra, siyasal yönetim bakımından bazıları Cumhuriyet, bazıları krallık, emirlik'tir. Hepsinde önemli olmakla birlikte, bazılarında din ve dinsel kurallar çok daha önemlidir, hatta bazılarında hukuksal düzenin normlarını oluşturmaktadırlar. Dış politikalarında da ayrı görüşler ve bu doğrultuda davranışları vardır.

İktisadi bakımdan da, ekonomik yapı yakınlıklarına rağmen, aralarında bazı farklar vardır. OPEC ülkelerinin hemen hemen hepsinin ekonomileri ve dışsattım (ihracat) gelirleri, bir-iki mal egemenliğine bağlıdır. 1980 yılında Ekvator ve Endonezya bir yana, hemen hepsinin dışsattım (ihracat) gelirlerinin % 90'dan fazlası tek bir kaynağa, yani petrole dayalıdır. Bu oran Suudi Arabistan, Libya Cemahiriyesi ve Irak'da %99'un üstündedir (14). Gabon, İran, Katar, Nijerya ve Venezuela'da % 95'tir. Endonezya'da % 62.1, Ekvator'da ise % 54.1'dir (15). Bu belirli oran farklarına rağmen, sözü edilen OPEC ülkeleri dışsattım gelirleri, yani döviz gelirleri bakımından petrole bağımlılıklarından dolayı aralarında birbirlerine rakip olma gibi bir durum belirmiştir. Kendileri dışında oluşan veya oluşturulan etkilere yukarıda değinmeye çalıştık. İçlerinde ortaya çıkan rekabet çelişkisi ise, aralarında birlik ve beraberliği sağladıkları 1973'lerden bu yana, kendi yapılarında meydana gelen bazı değişikliklerden kaynaklanmıştır.

Bu ülkelerden bazıları, gerek içinde buldukları iktisadi durumlarından, gerek siyasal eğilimlerinden dolayı, dünya piyasasında daha yüksek petrol fiyatı saptanması ve uygulanmasından yanadırlar. Örneğin, İran ve Libya Cemahiriyesi'nin tutumu böyledir. İran, Irak'la içinde bulunduğu savaş yürü-

---

(14) Facts and Figures, A Comparative Statistical Analysis, OPEC, Vienna, 1981, sy. 17.

(15) Ibid.

tebilmek için çok daha fazla dövize gereksinme duymaktadır. Savaş sona erse bile yıkıntıları giderip onarmak, ayrıca yenden iktisadi kalkınma yolunu sürdürebilmek için döviz kaynaklarına büyük gereksinme duyacaktır. Libya için ise, iktisadi açıdan ülkede belirli Petro-Kimya Sanayii ve öteki bazı projelerin gerçekleşmesi bakımından, döviz kaynaklarına gereksinme vardır. Ayrıca, bu her iki ülke de Batı'ya karşı sert bir dış politika içinde bulunmaktadır. Bu nedenlerle, sürekli olarak daha yüksek bir petrol fiyatı saptama ve uygulama yanlısı oldaktadırlar. Dövize gereksinme duyma bakımından, hemen hemen aynı durumda bulunan ülkeler daha vardır. Ancak, bunlar çeşitli nedenlerden dolayı bu istekler doğrultusunda başta olmamayı veya daha yumuşak olmayı yeğlemektedirler.

Öteki bazı OPEC ülkeleri ise, bu arada özellikle Suudi Arabistan, sanayileşmiş petrol tüketicisi Batı ülkelerine karşı, fiyat saptanmasında ve uygulanmasında daha yumuşak ve uzlaşmacı olmuştur. Bu durumundan dolayı da, bazı eleştirilere uğramıştır. Bununla birlikte, Suudi Arabistan OPEC kararları karşısında bu politikaya da uymuştur. Nitekim, OPEC'in saptamış olduğu 34 Dolar'lık fiyat düzeyini koruyabilmek için, geçen yıldan beri üretimini % 40 düşürmek durumunda kaldığı, yeni fiyat anlaşmasının yapıldığı Mart 1983 tarihleri dolayında ise, üretiminin 4-5 milyon Varil/Gün'e indiği belirtilmiştir.

Hatta, OPEC ülkelerinin kendi anlaşmalarına ters bir biçimde, gizli olarak düşük fiyattan petrol satışı yaptıkları konusunda bazı «dedikodular» da çıkmıştır. Tabii, bu dedikodular OPEC birliğini sarsmaya yönelik olarak da çıkarılmış olabilirler. Ancak, bu birliğin 1970'li yıllardaki kadar güçlü bulunmadığında da haklı bazı düşünceler vardır. Bu düşünce bizzat OPEC üyeleri arasında da vardır. Nitekim, yeni OPEC fiyat anlaşmasından birkaç ay önce, örgütün 66. cı toplantısında toplantı başkanı Nijerya temsilcisi Dr. Alhacı Yahya Dikko, OPEC'in statüsüne göre başlıca amacının üye ülkeler petrol politikalarının eşgüdüm ve birleştirilmesi, bireysel ve ortak çıkarlar için en iyi araçların belirlenmesi olduğunu be-

lirttikten sonra, üyelere «geçen iki yıl içinde bireysel ve ortak amaçlar doğrultusunda hareket edilip edilmediğini saygı ile sorabilir miyim?» demiş ve OPEC üyelerinin amaç doğrultusunda saflarını sıklaştırmalarını istemiştir (16).

Bunlara biraz ayrıntılı olarak değindikten sonra, konuyu toparlayarak dünya petrol fiyatlarının düşme eğilimi göstermesinde etkenlerden birinin de, OPEC ülkelerinin kendi aralarındaki çelişkiler olduğunu ve bu nedenle de aralarındaki birlik ve beraberliğin, üretim ve eşgüdüm uygulamasının, dolayısıyla aynı doğrultuda ortaklaşa bir politika oluşturma eyleminin zayıflamış bulunduğunu yineleyelim.

3. — Belirtmiş olduğumuz gibi, OPEC ülkeleri 1983 Martında Londra'da yapılmış olan toplantılarında dünya petrol fiyatlarındaki düşme eğilimi karşısında, petrol fiyatını 29 Dolar olarak belirlemişler, OPEC petrol üretimini de 17.5 milyon Varil/Gün olarak sınırlamışlardır. Bu 17.5 milyon Varil/Gün üretimi de, kendi aralarında belirli ölçülere göre bölüşmüşlerdir. Şimdi tartışılan konu, saptanmış olan bu fiyatın sürekli olup olmayacağıdır. Bu konuda OPEC'e yakın çevreler, şimdilik aynı düzeydeki fiyatın korunacağı, örgüt dışındakilere ve özellikle tüketicilere göre ise, fiyatların düşeceği merkezindedir. Bu düşünce eğilimleri, biraz da «istekleri», «arzuları» yansıtmaktadır. Bu konuda daha sağlam yargıya varabilmek için bazı verilere gerek vardır.

Bunlardan bir bölümü OPEC dışı veya genel, öteki bölümü ise OPEC'le ilgili olan verilerdir. Genel olanlardan önce, petrol rezervlerinin düzeyi çok önemlidir. Yukarda belirttiğimiz yeni üretim alanları ve üretici ülkelerin rezervlerini kesin olarak bilmemekle birlikte, günümüzde dünya petrol rezervleri yüz milyar ton dolayında bulunmaktadır. Bu miktar yeni araştırmalarla, bu arada özellikle deniz dibi araştırmalarıyla yükseltilebilir. Ancak, 1970'li yılların başındaki üretim-tüketim temposuna göre bugünkü rezervlerin 30-40 yıl dayanabileceği ortaya çıkmıştır. Sonra, bu rezervlerin dağı-

---

(16) OPEC Bulletin, December-January 1983, Vol. XIII, No: 11.

lışı önemli olmaktadır. Tabii, rezerv ve üretimde Sosyalist Ülkeler sözkonusu olmamaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, toplam rezervlerin %65'i OPEC ülkelerinde bulunmaktadır. Yeni bulunmuş olan rezervler OPEC dışı ülkelere ait olduğuna göre, bu oranın belki biraz daha düşük olması gerekmektedir. Tabii, bu arada OPEC ülkelerinde de yeni rezervler bulunabilir. Bu durumda, OPEC dışı rezervler % 35'i oluşturmakta, bunun önemli bölümü ise, fazla enerji, bu arada petrol tüketen sanayileşmiş ülkelerde bulunmaktadır.

Üretim ve dışsatım bakımından ise, OPEC payı giderek gerilemiş, % 83'lerden, veriler doğruysa % 50'nin bile altına düşmüştür.

Bu veriler karşısında çoktan daha belirginleşmiş olan durum, dünya toplam enerji tüketiminde petrolün bir sonu olduğu ve tüketimde payın giderek azalacağıdır. Bununla birlikte, rezervler tükeninceye kadar petrole olan büyük bağımlılık da süreceğe benzemektedir. Nitekim, daha önce **belirttiğimiz** 1980'de dünya toplam enerji tüketimi içinde % 44 olan petrol payının, 1990'da %40'a, 2000 yılında da % 35'e düşeceği tahmin olunmaktadır (17). Bu tahminlerin doğruluğu durumunda bile petrol, öteki enerji kaynakları arasında en büyük payı oluşturmaktadır. Örneğin, ikinci sırada yer alan kömürün payı her iki yıl için de %28, Nükleer enerjinin payı da % 5 ve % 8'dir (18). Bu koşullarda, sanayileşmiş ülkelerin yeni rezervler bulması ve Sovyetler'le enerji anlaşmalarının gerçekleşmesi ve uygulanması durumunda oransal bir ferahlama, dolayısıyla bugünkü fiyat düzeyinde kararlılığın sürmesi düşünülebilir. Tabii olağanüstü olaylar bu durumu bozabilir. Gelişmiş sanayi ülkelerinin yeni rezervler bulamaması, enerji anlaşmalarının pekiyi işlememesi ve OPEC ülkelerinin aralarındaki çelişkileri giderebilmeleri durumunda ise, bugünkü fiyattaki dengenin belirli bir süre sonra bozulup, daha yüksek bir noktaya çıkması herhalde kaçınılmaz olur.

(17) Facts and Figures, A Comparative Statistical Analysis, OPEC, Vienna, 1981, sy. 2.

(18) Ibid.